

Krystyna Szczechowicz

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID: 0000-0002-7251-4962

Prawnokarna ochrona prawidłowego funkcjonowania rodziny

Niniejszy artykuł ma na celu przedstawienie w zarysie regulacji Rozdziału XXVI Kodeks karnego i poczynienie uwag w zakresie ich oceny, a nadto przedstawienie argumentów przemawiających za koniecznością nowelizacji art. 211 k.k.

Współcześnie dużo uwagi poświęca się sprawom rodziny, jej zadaniom i roli, jaką powinna pełnić. Prawidłowe funkcjonowanie państwa jest zależne od prawidłowego funkcjonowania społeczeństwa, a jego najmniejszą komórką jest właśnie rodzina. Należy mieć świadomość, że funkcjonowanie tej komórki nie jest wolne od zjawisk patologicznych, a jej członkowie mogą wyrządzać sobie krzywdę. Rodzina stanowi pewien mniej czy bardziej zamknięty system. Czasami to, co dzieje się w jej ramach nie jest łatwo dostrzegalne przez innych członków społeczeństwa. Zazwyczaj mówimy o rodzinie jako o tym środowisku, w którym członkowie winni darzyć się miłością, wspierać się i pomagać sobie, dawać siłę do pokonywania przeszkód życiowych. Niestety, jak wskazują statystyki jest to także środowisko, w którym dochodzi do dużej liczby przestępstw¹. Państwo poprzez regulacje prawne, w tym w zakresie prawa karnego, stara się chronić członków rodziny i kształtować ramy jej prawidłowego funkcjonowania.

Wyznacznikiem społecznej i prawnej pozycji rodziny są regulacje przyjęte w Konstytucji RP². Przepis art. 18 Konstytucji nakłada na Państwo Polskie obowiązek ochrony małżeństwa jako związku kobiety i mężczyzny, rodziny, macierzyństwa i rodzicielstwa. W dalszych regulacjach Konstytucja określa prawa przysługujące rodzinie i jej członkom. W art. 33 ust. 1 zagwarantowano kobietom i mężczyznom równe prawa w życiu rodzinnym, a w art. 47

¹ W 2017 roku skazanych zostało 17 802 osób za przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece. Był to wynik najmniejszy od kilku lat. Przykładowo w roku 2011 było 29 491 osób skazanych za tego rodzaju przestępstwa. Dane pochodzą ze statystyk Ministerstwa Sprawiedliwości, <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/> (data dostępu: 14.08.2019).

² Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997, Nr 78, poz. 483 ze zm.

zapewniono każdemu prawo do ochrony prawnej m.in. życia prywatnego i rodzinnego. Konstytucja wyznacza również standard relacji rodziców i dzieci. Zgodnie z art. 48 ust. 1 Konstytucji RP, rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania. Odnosi się to również do prawa rodziców do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniami, o czym stanowi art. 53 ust. 3. Konstytucja zapewnia również ochronę praw dziecka. Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją, natomiast dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych (art. 72).

Konstytucja nakłada także na Państwo obowiązek opieki nad rodziną potrzebującą pomocy. Zgodnie z art. 71 ust. 1 Konstytucji: „Państwo w swojej polityce społecznej i gospodarczej uwzględnia dobro rodziny. Rodziny znajdujące się w trudnej sytuacji materialnej i społecznej, zwłaszcza wielodzietne i niepełne, mają prawo do szczególnej pomocy ze strony władz publicznych”³.

Szczegółowe instrumenty prawnej ochrony małżeństwa i rodziny określają akty prawne rangi ustawowej. Są to przede wszystkim przepisy kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, prawa podatkowego, ubezpieczeniowego, karnego, cywilnego, administracyjnego, podatkowego, a nadto przepisy o pomocy społecznej, ochronie macierzyństwa.

Definiowanie rodziny jest różne w zależności od ustawy i obszaru, który reguluje. Ustawa z dnia 28 listopada 2003 r. o świadczeniach rodzinnych⁴ przyjmuje, że w jej skład wchodzi małżonkowie, rodzice dzieci, opiekun faktyczny dziecka, a także dzieci pozostające na utrzymaniu w wieku do ukończenia 25. roku życia, a także dziecko, które ukończyło 25. rok życia, legitymujące się orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności, jeżeli w związku z tą niepełnosprawnością przysługuje świadczenie pielęgnacyjne lub specjalny zasiłek opiekuńczy albo zasiłek dla opiekuna (art. 3 pkt 16). Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej⁵ rozszerza krąg rodziny o osoby niespokrewnione, ale pozostające w faktycznym związku, wspólnie zamieszkujące i gospodarujące (art. 6 pkt 14). Ordynacja podatkowa⁶ określa, że za członków rodziny podatnika uważa się zstępnych, wstępnych, rodzeństwo, małżonków zstępnych, osobę pozostającą w stosunku przysposobienia oraz pozostającą z podatnikiem w faktycznym pożyciu (art. 111 § 3).

³ Zob. szerzej wyroki TK z: 18 maja 2005 r., sygn. K 16/04, OTK ZU nr 5/A/2005, poz. 51; 4 maja 2004 r., sygn. K 8/03, OTK ZU nr 5/A/2004, poz. 37; 8 maja 2001 r., sygn. P 15/00, OTK ZU nr 4/2001, poz. 83; 4 kwietnia 2001 r., sygn. K 11/00, OTK ZU nr 3/2001, poz. 54.

⁴ T.j. Dz. U. z 2018 r., poz. 2220.

⁵ T.j. Dz. U. z 2019 r., poz. 1507.

⁶ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Ordynacja podatkowa, t.j. Dz. U. z 2019 r., poz. 900.

W Kodeksie karnym⁷ (dalej k.k.) rodzinie poświęcony został odrębny Rozdział XXVI, który nosi tytuł „Przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece”. Tytuł wskazuje, że prawnym dobrem rodzajowym chronionym przez przepisy w nim zawarte jest rodzina i opieka⁸.

Pierwszym przestępstwem penalizowanym w tym rozdziale jest bigamia⁹. Przedmiotem ochrony przestępstwa bigamii, jak przyjmują generalnie przedstawiciele doktryny, jest rodzina¹⁰, a w jej ramach małżeństwo monogamiczne. Powyższe niewątpliwie wypływa z tradycji kulturowej i religii. Penalizacja bigamii stanowi swoiste wzmocnienie konsekwencji cywilnoprawnych zawarcia kolejnego małżeństwa przez osobę pozostającą już w związku małżeńskim. W myśl art. 13 § 1 k.r.o.¹¹ nie może zawrzeć małżeństwa, kto już pozostaje w związku małżeńskim, a zgodnie z § 2 tegoż przepisu konsekwencją zawarcia związku bigamicznego jest jego unieważnienie.

Regulacja prawnokarna w tym zakresie wydaje się celowa i niezbędna z uwagi na konsekwencje w aspekcie społecznym i prawnym, jakie niesie ze sobą bigamia. Na względzie należy mieć daleko idące negatywne skutki dla członków rodziny wynikające z bigamii. Chodzi tu przede wszystkim o ochronę dzieci i małżonków bigamisty/bigamistki. Odnosi się to do kwestii spadkowych, składników majątkowych w zakresie ustawowej wspólności małżeńskiej, domniemania ojcostwa męża matki (w przypadku kobiety bigamistki). Nie pozostaje to oczywiście obojętne także w sferze moralnej i etycznej. Zagadnienie to nie może pozostać obojętne dla ustawodawcy, stąd poza normami prawa cywilnego i rodzinnego wprowadził on regulację prawnokarną¹².

Przestępstwa w obrębie rodziny są bezpośrednio związane z problematyką przemocy. Zjawisko to ma szczególnie negatywny charakter, albowiem utrudnia normalne funkcjonowanie rodziny jako całości. Przemoc rodzinna potęguje poczucie pokrzywdzenia z uwagi na to, iż osobami ją stosującymi są osoby najbliższe¹³. Do zjawiska przemocy w rodzinie odnoszą się regulacje

⁷ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, t.j. Dz. U. z 2018 r., poz. 1600 ze zm.

⁸ Zob. szerzej: S. Hyps, *Ochrona rodziny w polskim prawie karnym*, Lublin 2012, s. 69–83.

⁹ Art. 206 „Kto zawiera małżeństwo, pomimo że pozostaje w związku małżeńskim, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2”.

¹⁰ Zob. S. Hyps, [w:] A. Grześkowiak (red.), K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Leagalis; J. Kosonoga, [w:] R.A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Leagalis; M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red.) *Kodeks karny. Komentarz*, LEX; J. Jodłowski, M. Szewczyk, [w:] W. Wróbel (red.), A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna*, T. 2, Część I, *Komentarz do art. 117–211a*, LEX.

¹¹ Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, t.j. Dz. U. z 2017 r., poz. 682.

¹² Zob. szerzej na temat problematyki bigamii, [w:] M. Mozgawa (red.), *Bigamia*, Warszawa 2010.

¹³ Por. A. Kowalewska, *Przemoc w rodzinie – aspekty psychologiczne*, [w:] E. Kowalewska-Borys (red.), *Problematyka przemocy w rodzinie: podstawowe środki prawne ochrony osób pokrzywdzonych*, Warszawa 2012, s. 27.

prawa międzynarodowego i krajowego¹⁴. Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej definiuje przemoc domową jako każdy przejaw przemocy, stosowanej w postaci psychologicznej, fizycznej, ekonomicznej czy seksualnej, przy czym przejawy tej agresji muszą wystąpić w środowisku rodzinnym, bez względu na to, czy członkowie tej rodziny wspólnie zamieszkują¹⁵. Na gruncie prawa polskiego, przemoc w rodzinie definiuje ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie¹⁶. Zgodnie z przyjętą w ustawie definicją, przez przemoc w rodzinie należy rozumieć „jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste osób wymienionych w pkt 1, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą”.

Tego rodzaju zachowania penalizowane są przede wszystkim przepisami art. 207 k.k.¹⁷ Głównym przedmiotem ochrony przestępstwa znęcania się jest rodzina, jej prawidłowe funkcjonowanie, wychowanie dzieci oraz ochrona osób nieporadnych i zależnych od sprawcy.

Konsekwencją tego rodzaju przestępstwa może być rozpad rodziny, złe przygotowanie młodego pokolenia do przyszłego funkcjonowania w społeczeństwie, czy też nieprawidłowa realizacja funkcji rodzinnych przez jej członków¹⁸. Ustawowe znamię „znęca się” oznacza działanie albo zaniechanie polegające na umyślnym zadawaniu bólu fizycznego lub dotkliwych cierpień moralnych, powtarzające się albo jednorazowe, lecz intensywne i rozciągające w czasie¹⁹.

¹⁴ Zob. szerzej: S. Spurek, *Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 21–51.

¹⁵ Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej, sporządzona w Stambule dnia 11 maja 2011 r., Dz. U. 2015 poz. 961.

¹⁶ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, t.j. Dz.U. z 2015 r., poz. 1390.

¹⁷ Art. 207 k.k. § 1. Kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą najbliższą lub nad inną osobą pozostającą w stałym lub przemijającym stosunku zależności od sprawcy, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

§ 1a. Kto znęca się fizycznie lub psychicznie nad osobą nieporadną ze względu na jej wiek, stan psychiczny lub fizyczny, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.

§ 2. Jeżeli czyn określony w § 1 lub 1a połączony jest ze stosowaniem szczególnego okrucieństwa, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10.

§ 3. Jeżeli następstwem czynu określonego w § 1–2 jest targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12.

¹⁸ Por. R.A. Stefański, *Prawo karne materialne: część szczególna*, Warszawa 2009, s. 276.

¹⁹ Por. Uchwała Pełnego Składu Izby Karnej Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 1976 r., VI KZP 13/75, OSNKW 1976, Nr 7–8, poz. 86.

Przestępstwo znęcania się jest najczęściej popełnianym przestępstwem przeciwko rodzinie. W 2017 roku na 17802 osoby skazane za przestępstwa przeciwko rodzinie było aż 9755 sprawców przestępstwa z art. 207 § 1 k.k.²⁰ Skala zjawiska jest więc bardzo duża. Ofiarami są najczęściej kobiety²¹ (pokrzywdzonych jest więcej niż skazanych, albowiem sprawca jednym czynem może dopuścić się przestępstwa znęcania się wobec więcej niż jednej osoby²²).

Należy mieć także na uwadze fakt, że wiele osób pokrzywdzonych nie zgłasza faktów stosowania wobec nich przemocy fizycznej i psychicznej przez osoby najbliższe²³. W toku postępowania karnego dochodzi także do sytuacji, gdy po złożeniu zawiadomienia o popełnieniu przestępstwa osoby te korzystają następnie z przysługującego im prawa do odmowy złożenia zeznań (art. 182 k.p.k.), podobnie czynią pozostałe osoby najbliższe i w konsekwencji wobec braku dowodów zachodzi konieczność umorzenia postępowania. Problem często przy tego rodzaju przestępstwach tkwi bowiem w więzi emocjonalnej pomiędzy sprawcą a ofiarą, wspólnym zamieszkiwaniu, uzależnieniu ekonomicznym od sprawcy. Po stronie pokrzywdzonego istnieje nadzieja na zmianę zachowania sprawcy.

Ochronę prawidłowego funkcjonowania rodziny zapewnić ma również przepis art. 208 k.k.²⁴, aczkolwiek pierwszoplanowym przedmiotem jego ochrony jest prawidłowy fizyczny, psychiczny i społeczny rozwój małoletniego, który może zostać zakłócony przez oddziaływanie alkoholu na jego organizm. Truizmem jest twierdzenie, że alkohol jest źródłem konfliktów rodzinnych i prowadzi do problemów wychowawczych z młodzieżą, która stała się jego ofiarą. Przestępstwo z art. 208 k.k. polega na rozpijaniu małoletniego przez dostarczanie mu napoju alkoholowego, ułatwianie jego spożycia lub nakłanianie go do spożycia takiego napoju.

W orzecznictwie sądowym przyjmuje się, że przez pojęcie: „rozpija” rozumieć należy takie działanie, które stwarza niebezpieczeństwo przyzwyczajenia małoletniego do stałego picia napojów alkoholowych lub umocnienia

²⁰ <https://isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/> (data dostępu: 14.08.2019).

²¹ <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/wymiar-sprawiedliwosci/wymiar-sprawiedliwosci/przemoc-wobec-kobiet,1,1.html> (data dostępu: 18.08.2019).

²² Zob. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 31 marca 2015 r., I KZP 1/15; http://www.sn.pl/sprawy/SitePages/Zagadnienia_prawne.aspx?ItemSID=571-16544171-be1b-4089-b74b-413997467af2&ListName=Zagadnienia_prawne&Rok=2015, dostęp dnia 17.08.2019 r.; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 lutego 1996 r., II KRN 185/95, LEX nr 25588.

²³ Zob. szerzej na temat problemu przemocy wobec kobiet i przeprowadzonych w tym zakresie w Polsce badań, [w:] B. Gruszczyńska, *Przemoc wobec kobiet w Polsce. Aspekty prawno kryminalistyczne*, Warszawa 2007.

²⁴ Art. 208 k.k. "Kto rozpija małoletniego, dostarczając mu napoju alkoholowego, ułatwiając jego spożycie lub nakłaniając go do spożycia takiego napoju, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2".

w nim tego rodzaju skłonności²⁵. Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 10 marca 2017 r., V KK 13/17 stwierdził, że „Wykładnia znamienia „rozpija”, użytego w treści art. 208 k.k., sprowadzająca się do stwierdzenia, że do jego wyczerpania nie jest konieczne działanie przez dłuższy okres, wystarczy działanie jednorazowe, ale mające intensywny przebieg, jest trafna”²⁶. W doktrynie na tym tle zarysowały się dwa stanowiska²⁷.

Ochronę we wskazanym zakresie małoletnim i rodzinie w odniesieniu do innych substancji psychotropowych i środków odurzających lub nowej substancji psychoaktywnej zapewniają unormowania ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii²⁸. Choć głównym przedmiotem ochrony przestępstw przewidzianych w tejże ustawie jest zdrowie i życie społeczeństwa jako całości (życie i zdrowie publiczne)²⁹, to niewątpliwie społeczeństwo składa się z tych najmniejszych komórek, jakimi są rodziny. Każde uzależnienie członka rodziny wyrządza ogromne szkody dla rodziny jako całości.

Udzielanie innej osobie środka odurzającego, substancji psychotropowej lub nowej substancji psychoaktywnej, ułatwianie albo umożliwianie ich użycia, albo nakłanianie do użycia takiego środka lub substancji, stanowi przestępstwo penalizowane w art. 58 ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii. Sytuacja, gdy sprawca podejmuje tego rodzaju działania w odniesieniu do małoletniego, stanowi typ kwalifikowany, określony w ust. 2 art. 58, zagrożony karą pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8. Natomiast gdy sprawca działa w celu osiągnięcia korzyści majątkowej lub osobistej, w odniesieniu do osoby małoletniej, zachowanie to będzie wyczerpywało znamiona z art. 59 ust. 2 cyt. ustawy i czyn ten stanowi zbrodnię.

Niewątpliwie prawidłowe funkcjonowanie rodziny uzależnione jest od środków materialnych. Zaspokojenie potrzeb materialnych umożliwia pra-

²⁵ Zob. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 17 kwietnia 2014 r., II KK 77/14, LEX nr 1459175.

²⁶ LEX nr 2269114. Tak też wyrok Sądu Najwyższego z 14 marca 2007 r., IV KK 472/06, Lex nr 446387.

²⁷ Koncepcję jednorazowego działania sprawcy przyjmują m.in.: A. Ratajczak, *Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży w systemie polskiego prawa karnego*, Warszawa 1980, s. 169; J. Jodłowski, M. Szewczyk, [w:] W. Wróbel (red.), A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna*, T. 2, Część I, *Komentarz do art. 117–211a*, LEX; A. Wąsek, [w:] A. Wąsek (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, Warszawa 2006 T. I, s. 1066; J. Kosonoga, [w:] R.A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Leagalis; Z. Siwik, [w:] M. Filar, *Kodeks karny. Komentarz*, Wyd. 5, Warszawa 2016, LEX; Koncepcję wielorazowego działania sprawcy przyjmują m.in.: M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, LEX; J. Wojciechowski, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 1997, s. 368; A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, 4 wyd., Warszawa 2007, s. 404, L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2005, s. 259; J. Lachowski, [w:] V. Konarska-Wrzosek (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Wyd. II, LEX.

²⁸ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. ustawa o przeciwdziałaniu narkomanii, t.j. Dz. U. z 2019 r., poz. 852.

²⁹ Zob. uchwała Sądu Najwyższego z 27.10.2005 r., I KZP 32/05, Biuletyn SN 2005, Nr 10, poz. 20.

widłowy rozwój członków rodziny, zgodny z ich potrzebami. Zaspokojenie przynajmniej podstawowych potrzeb życiowych jest niezbędne, aby ta komórka społeczna mogła spełniać swoją rolę.

Ustawodawca w celu ochrony sfery materialnej rodziny wprowadził do Kodeksu karnego przestępstwo określone w art. 209, tzw. „przestępstwo niealimentacji”. Do nowelizacji ustawą z dnia 23 marca 2017 r.³⁰, która weszła w życie z dniem 31 maja 2017 r. przepis art. 209 k.k. swoim zakresem obejmował ochronę nie tylko obowiązku alimentacyjnego, lecz także innych świadczeń, do których sprawca był zobowiązany³¹. Po wskazanej nowelizacji zakres kryminalizacji objęty art. 209 k.k. uległ istotnej zmianie i ustawodawca objął ochroną wyłącznie obowiązek alimentacyjny³².

Zgodnie z intencją ustawodawcy celem tych zmian była poprawa efektywności egzekwowania świadczeń alimentacyjnych przez osoby do nich uprawnione oraz wyeliminowanie aktualnych i niepożądanych zjawisk w postaci celowego uchylania się osób zobowiązanych do alimentacji przez zatajanie uzyskiwanych dochodów i posiadanego majątku³³. Służyć temu ma rezygnacja ze znamienia „uporczywości” uchylania się od obowiązku alimentacyjnego i w pewnym zakresie „niemożności zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych” osoby uprawnionej na rzecz bardziej obiektywnego kryterium w postaci zaległości alimentacyjnych stanowiących równowartość co najmniej 3 świadczeń okresowych albo opóźnienia zaległego świadczenia innego niż okresowe, wynoszącego co najmniej 3 miesiące. W typie podstawowym (art. 209 § 1 k.k.) zrezygnowano z konieczności wykazania, że uchylanie się od obowiązku alimentacyjnego musi prowadzić do sytuacji narażenia na niebezpieczeństwo braku zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych beneficjenta świadczenia. Okoliczność ta stanowi obecnie znamię typu kwalifikowanego, penalizowanego w art. 209 § 1a k.k. Słusznie ustawodawca odszedł w typie podstawowym od tego znamienia, albowiem rodziło ono trudności dowodowe i wątpliwości co do jego realizacji w przypadku zaspokajania potrzeb życiowych przez inne osoby. Obecnie w przypadku, gdy sprawca rzeczywiście narazi osobę uprawnioną na niemożność zaspokojenia pod-

³⁰ Ustawa z dnia 23 marca 2017 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz ustawy o pomocy osobom uprawnionym do alimentacji, Dz. U. z 2017 r., poz. 952.

³¹ Zob. uchwała Sądu Najwyższego z 17.06.1993 r., I KZP 4/93, OSNKW 1993, Nr 7–8, poz. 39; D.J. Sosnowska, *Alimenty a prawo karne. Praktyka wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2012, s. 27–29.

³² Powyższe wynika wprost z treści art. 209 § 1 k.k., który stanowi „Kto uchyla się od wykonania obowiązku alimentacyjnego określonego co do wysokości orzeczeniem sądowym, ugodą zawartą przed sądem albo innym organem albo inną umową, jeżeli łączna wysokość powstałych wskutek tego zaległości stanowi równowartość co najmniej 3 świadczeń okresowych albo jeżeli opóźnienie zaległego świadczenia innego niż okresowe wynosi co najmniej 3 miesiące, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku.

³³ Sejm VIII kadencji, druk Nr 1193, <https://www.sejm.gov.pl/Sejm8.nsf/druk.xsp?nr=1193> (data dostępu: 20.08.2019).

stawowych potrzeb życiowych, będzie odpowiadał za przestępstwo w typie kwalifikowanym.

Ustawodawca także doprecyzował źródła powstania obowiązku alimentacyjnego i obecnie do pociągnięcia do odpowiedzialności karnej za przestępstwo niealimentacji konieczne jest stwierdzenie, że sprawca był zobowiązany do wykonania obowiązku alimentacyjnego określonego co do wysokości orzeczeniem sądowym, ugodą zawartą przed sądem albo innym organem, albo inną umową. To określenie źródeł obowiązku alimentacyjnego było, jak wynika z uzasadnienia projektu ustawy nowelizującej, celowym działaniem ustawodawcy. Należy pozytywnie ocenić tę zmianę, albowiem przepisy karne winny maksymalnie precyzyjnie określać znamiona czynu zabronionego, zgodnie z zasadą *nullum crimen sine lege certa*. W art. 209 § 4 k.k. wprowadzono obligatoryjną klauzulę niekaralności w odniesieniu do sprawcy przestępstwa określonego w art. 209 § 1 k.k. (w typie podstawowym), który nie później niż przed upływem 30 dni od dnia pierwszego przesłuchania w charakterze podejrzanego uiścił w całości zaległe alimenty. Natomiast w art. 209 § 5 k.k. przewidziano instytucję obligatoryjnego odstąpienia od wymierzenia kary, jeżeli sprawca przestępstwa niealimentacji w typie kwalifikowanym (§ 1a), nie później niż przed upływem 30 dni od dnia pierwszego przesłuchania w charakterze podejrzanego uiścił w całości zaległe alimenty, chyba że wina i społeczna szkodliwość czynu przemawiają przeciwko odstąpieniu³⁴.

Wprowadzone zmiany należy ocenić pozytywnie, mają one prowadzić do wzmocnienia praw osób uprawnionych i skuteczniejszego pociągania do odpowiedzialności karnej osób zobowiązanych do świadczeń alimentacyjnych. Dają jednocześnie sprawcy szansę na uniknięcie karnoprawnych konsekwencji w przypadku czynnego żalu. Nie można akceptować sytuacji tego rodzaju, by stworzony przez państwo system wypłaty zastępczych świadczeń z tytułu niewywiązywania się z obowiązków alimentacyjnych zastępował obowiązki osób zobowiązanych.

Istotnym zadaniem z punktu widzenia rodziny i społeczeństwa jest wychowanie i opieka nad dziećmi. Władza rodzicielska, zgodnie z wolą ustawodawcy (art. 95 k.r.o.³⁵), wiąże się z prawami i obowiązkami. W skład władzy rodzicielskiej, jak przyjmuje się w orzecznictwie i piśmiennictwie, wchodzi trzy elementy: piecza nad osobą dziecka, piecza nad jego majątkiem oraz

³⁴ Zob. szerzej: M. Borodziuk, *Zakres kryminalizacji przestępstwa niealimentacji po nowelizacji w 2017 r.*, „Prokuratora i Prawo” 2018, nr 4, s. 33–51; B. Orłowska-Zielińska, *Karnoprawna odpowiedzialność za przestępstwo niealimentacji w świetle nowelizacji z 23 marca 2017 r.*, „Studia Prawnoustrojowe” 2018, nr 41, s. 131–139.

³⁵ Art. 95 § 1. Władza rodzicielska obejmuje w szczególności obowiązek i prawo rodziców do wykonywania pieczy nad osobą i majątkiem dziecka oraz do wychowania dziecka, z poszanowaniem jego godności i praw. § 3. Władza rodzicielska powinna być wykonywana tak, jak tego wymaga dobro dziecka i interes społeczny.

reprezentacja (przedstawicielstwo ustawowe) rodziców³⁶. Rodzice są zatem z mocy ustawy zobowiązani do troski i opieki nad dzieckiem. Niewypełnienie ciężącego obowiązku i porzucenie dziecka stanowi przestępstwo określone w art. 210 k.k.³⁷

Przedmiotem ochrony przestępstwa porzucenia jest opieka nad małoletnimi poniżej lat 15 oraz osobami nieporadnymi ze względu na ich stan fizyczny lub psychiczny. Chodzi przy tym tak o opiekę w znaczeniu prawnym, jak i faktycznym. Warunkiem bowiem prawidłowo sprawowanej opieki jest styczność osoby sprawującej opiekę z dzieckiem, nad którym ma ją sprawować.

Znamię „porzucenia”, jak wskazał Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 4 czerwca 2001 r., V KKN 94/99³⁸, „oznacza działanie polegające na opuszczeniu dziecka lub osoby nieporadnej, połączone z zaprzestaniem troszczenia się o nią, bez zapewnienia jej opieki ze strony innych osób. Do istoty «porzucenia» należy więc pozostawienie osoby, nad którą miałyby być roztoczona opieka, własnemu losowi, przy czym chodzi tu nie tylko o zaniechanie opieki nad osobą małoletnią lub nieporadną, lecz także o uniemożliwienie takiej osobie udzielenia natychmiastowego wsparcia”.

Nie ma dla bytu przestępstwa porzucenia znaczenia, że np. dziecko nie zostało narażone na niebezpieczeństwo dzięki szybkiemu znalezieniu go przez osobę trzecią³⁹.

Ustawodawca przewidział także typ kwalifikowany przestępstwa porzucenia przez nastąpienie skutku w postaci śmierci osoby porzuconej (art. 210 § 2 k.k.). Śmierć ta musi pozostawać w związku przyczynowym z porzuceniem, a skutek ten może być sprawcy obiektywnie przypisany.

W doktrynie pojawiły się dwa stanowiska co do tego, czy zakresem przepisu są objęte przypadki zamachów samobójczych. Większość opowiedziała się za tym, że przepisem art. 210 § 2 k.k. objęta jest także śmierć pokrzywdzonego, będąca skutkiem zamachu samobójczego⁴⁰. Powyższe stanowisko wydaje się słuszne, albowiem ustawodawca posłużył się znamieniem „śmierć

³⁶ Por. uchwała Sadu Najwyższego (PSIC) z 9 września 1976 r., III CZP 46/75, OSNCP 1976, Nr 9, poz. 184.

³⁷ Art. 210 § 1. Kto wbrew obowiązkowi troszczenia się o małoletniego poniżej lat 15 albo o osobę nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny osobę tę porzucą, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

§ 2. Jeżeli następstwem czynu jest śmierć osoby określonej w § 1, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12.

³⁸ LEX nr 49445.

³⁹ Zob. R.A. Stefański, *Przestępstwo porzucenia (art. 187 k.k.)*, „Prokuratura i Prawo” 1997, nr 5, s. 47–48.

⁴⁰ Tak: J. Jodłowski, M. Szewczyk, [w:] W. Wróbel (red.), A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna*, T. 2, Część I, *Komentarz do art. 117–211a*, LEX; M. Mozgawa, [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, LEX i powołana tam literatura. Odmienne stanowisko wyrazili R.A. Stefański, *Przestępstwo porzucenia (art. 187 k.k.)*, „Prokuratura i Prawo” 1997, nr 5, s. 55; K. Buchała, *Prawo karne materialne*, Warszawa 1980, s. 651.

osoby określonej w § 1” , nie zawężając w żaden sposób jej przyczyn, a zatem w jej ramach mieści się także śmierć samobójcza.

Ustawodawca w zakresie odpowiedzialności za naruszenia obowiązków płynących z obowiązku opieki zawarł także regulacje w Kodeksie wykroczeń⁴¹. W art. 106 ustawodawca stypizował wykroczenia polegające na dopuszczeniu przez osobę mającą obowiązek opieki lub nadzoru nad małoletnim do lat 7 albo nad inną osobą niezdolną rozpoznać lub obronić się przed niebezpieczeństwem, do jej przebywania w okolicznościach niebezpiecznych dla jej zdrowia. Dodatkowo wprowadził przepis szczególny w art. 89 k.w. odnoszący się do sytuacji, gdy dochodzi do przebywania małoletniego do lat 7, na drodze publicznej lub na torach pojazdu szynowego. Nadto uregulowano odpowiedzialność za rażące naruszenie obowiązków rodzicielskich lub opiekuńczych, wynikiem czego jest popełnienie przez nieletniego czynu zabronionego przez ustawę jako przestępstwo, w tym i przestępstwo skarbowe, wykroczenie lub wykroczenie skarbowe i wskazującego na demoralizację nieletniego (art. 105 k.w.).

Istotnym przepisem Kodeksu karnego, mającym na celu zapewnienie prawidłowego funkcjonowania rodziny w zakresie wypełniania jej funkcji opiekuńczo-wychowawczej jest również przepis art. 211 k.k.⁴², penalizujący uprowadzenie małoletniego lub osoby nieporadnej.

Współcześnie wobec bardzo dużego wzrostu liczby rozwodów, ale także w związku z migracją ludności w obrębie Unii Europejskiej, problematyka tzw. uprowadzeń rodzicielskich jest nader aktualna i budzi często duże emocje społeczne. Wynika to także z nagłaśniania tego rodzaju spraw przez media.

Problemy w dużej mierze rodzą się w małżeństwach po separacji lub rozwodzie, gdy jeden z rodziców zabiera wspólne dziecko w inne miejsce lub do innego państwa, uprowadzając je lub zatrzymując, uniemożliwiając jakikolwiek kontakt z rodzicem, któremu sąd przyznał opiekę. Z drugiej strony rodzice, którym nie przyznano opieki nad dzieckiem także często borykają się z problemem utrudniania, czy wręcz uniemożliwiania kontaktu z dzieckiem przez rodzica, któremu powierzono wykonywanie władzy rodzicielskiej.

Jak słusznie wskazał Europejski Trybunał Praw Człowieka (dalej Trybunał, ETPCz) brak współpracy pomiędzy rodzicami będącymi w separacji nie jest okolicznością, która sama w sobie zwalnia władze z ich pozytywnych obowiązków, zgodnie z artykułem 8 Konwencji. Raczej nakłada na władze obowiązek powzięcia środków, które doprowadzą do pojednania skłóconych interesów stron, mając na uwadze interes nadrzędny. Ostatecznie, najlepszy

⁴¹ Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. Kodeks wykroczeń, t.j. Dz.U. z 2019 r., poz. 821.

⁴² Art. 211 Kto, wbrew woli osoby powołanej do opieki lub nadzoru, uprowadza lub zatrzymuje małoletniego poniżej lat 15 albo osobę nieporadną ze względu na jej stan psychiczny lub fizyczny, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

interes dziecka musi być najważniejszą przesłanką, która ze względu na swą naturę i powagę, przeważa nad interesami rodziców⁴³. Trybunał uznaje, że wzajemna radość dziecka i rodzica ze wspólnego przebywania stanowi fundamentalny element „życia rodzinnego” w znaczeniu art. 8 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z dnia 4 listopada 1950 r.⁴⁴ i tym samym podlega ochronie Konwencji⁴⁵. Dodatkowo Trybunał zwraca uwagę, że w obszarze dotyczącym uprowadzenia dziecka za granicę, obowiązki nałożone na państwa-strony na podstawie art. 8 Konwencji muszą być interpretowane nadto w świetle wymogów Konwencji dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę z 25 października 1980 r.⁴⁶ oraz tych wynikających z Konwencji o prawach dziecka, a także odpowiednich przepisów i zasad prawa międzynarodowego obowiązującego w stosunkach między umawiającymi się stronami.

Jak wcześniej wskazano, na gruncie polskiego Kodeksu karnego uprowadzenie dziecka jest penalizowane w art. 211. Czynnością sprawczą przestępstwa z art. 211 k.k. jest uprowadzenie lub zatrzymanie małoletniego do lat 15 wbrew woli osoby powołanej do opieki lub nadzoru. Uprowadzenie oznacza zabranie, usunięcie spod władzy i nadzoru osoby uprawnionej, spowodowanie zmiany miejsca pobytu osoby pozostającej pod opieką, wbrew woli osoby sprawującej opiekę, i tym samym pozbawienie osoby uprawnionej możliwości faktycznego sprawowania opieki lub nadzoru. „Zatrzymanie” polega na skłonieniu lub zmuszeniu osoby pozostającej pod opieką lub nadzorem do pozostania w miejscu, w którym przebywa, wbrew woli osoby uprawnionej do opieki lub nadzoru⁴⁷. Z zatrzymaniem będziemy mieli do czynienia również wtedy, gdy małoletni lub osoba bezradna znajdują się w danym miejscu początkowo legalnie, a sprawca odmówi ich wydania, mimo żądania osoby sprawującej opiekę.

Jak wskazał Sąd Najwyższy w wyroku z 14 lutego 2019 r., V KK42/18 „Odpowiedzialność za przestępstwo z art. 211 k.k. jeden z rodziców dziecka może ponieść tylko wówczas, gdy jego władza rodzicielska została ograniczona lub gdy został jej pozbawiony (...). W przeciwnym bowiem razie, oboje rodzice są osobami „powołanymi do opieki nad małoletnim poniżej lat 15” w rozumieniu tego przepisu. (...) Zgodnie z dyspozycją art. 113 § 1 k.r.o. niezależnie od władzy rodzicielskiej rodzice oraz ich dziecko mają prawo i obo-

⁴³ Wyrok ETPCz z dnia 7 lutego 2017 r., skarga nr 28768/12, Wdowiak przeciwko Polsce, Legalis nr 1569178.

⁴⁴ Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284.

⁴⁵ Zob. wyroki ETPCz: z dnia 5 kwietnia 2005 roku Monory przeciwko Rumunii oraz Węgrom, skarga nr 71099/01; z dnia 27 lipca 2006 roku Iosub Caras przeciwko Rumunii, skarga nr 7198/04; z dnia 12 lutego 2013 roku Vojnity przeciwko Węgrom, skarga nr 29617/07.

⁴⁶ Dz.U. z 1995 r. Nr 108, poz. 528.

⁴⁷ J. Jodłowski, M. Szewczyk, [w:] W. Wróbel (red.), A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 2, Część I, *Komentarz do art. 117–211a*, LEX.

wiązek utrzymywania ze sobą kontaktów. Tak więc kontakty z dzieckiem nie są elementem wykonywania władzy rodzicielskiej i prawo do nich jest niezależne od jej posiadania. Kontakty z dzieckiem obejmują w szczególności przebywanie z dzieckiem (odwiedziny, spotkania, zabieranie dziecka poza miejsce jego stałego pobytu) i bezpośrednie porozumiewanie się, utrzymywanie korespondencji, korzystanie z innych środków porozumiewania się na odległość, w tym ze środków komunikacji elektronicznej (art. 113 § 2 k.r.o.)⁴⁸.

Istotne zatem jest to, czy rodzicowi przysługuje władza rodzicielska. Jeżeli tak, to nie może być sprawcą przestępstwa z art. 211 k.k.⁴⁹ Co do zasady władza rodzicielska przysługuje obojgu rodzicom, dopóki nie zostanie decyzją sądu ograniczona lub rodzic zostanie jej pozbawiony.

Ostatnim przepisem Rozdział XXVI Kodeksu karnego jest art. 211a, penalizujący nielegalną adopcję. Spełnia on funkcję ochronną w ramach prawnokarnej ochrony struktury rodziny. Więż rodzinna opiera się bowiem przede wszystkim na pokrewieństwie i powinowactwie.

Do nowelizacji w 2010 r.⁵⁰ przestępstwo to było unormowane w art. 253 § 2 k.k. umiejscowionym w Rozdziale XXXII, zatytułowanym „Przestępstwa przeciwko porządkowi publicznemu”. Należy uznać, że słusznie aktualnie umiejscowiono to przestępstwo w rozdziale obejmującym przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece. Trudno nie dostrzec, że godzi ono przede wszystkim w rodzinę.

Reasumując, ustawodawca w ramach przepisów prawnokarnych chce chronić ofiary i rodzinę oraz zapewnić im pomoc w sytuacjach nadzwyczajnych lub kryzysowych. Zakres penalizacji generalnie należałoby uznać za wystarczający z małym wyjątkiem. Jak wskazano powyżej, obecnie wyraźnie rysuje się problem tzw. porwań rodzicielskich. U ich podłoża w wielu przypadkach leży fakt, że rodzice, którym nie przyznano opieki nad dzieckiem, borykają się z problemem utrudniania, czy wręcz uniemożliwiania kontaktu z dzieckiem przez rodzica, któremu powierzono wykonywanie władzy rodzicielskiej. Kontakty z dzieckiem nie są elementem wykonywania władzy rodzicielskiej i prawo do nich jest niezależne od jej posiadania. Rodzic ma prawo do odwiedzin, spotkań, bezpośredniego porozumiewania się i utrzymywania korespondencji z dzieckiem. Uporczywe i celowe utrudnianie mu tego prawa przez drugiego rodzica, któremu powierzono wykonywanie władzy rodzicielskiej, prowadzi do aktów desperackich, takich jak porwanie własnego dziecka. Wydaje się, że wskazana byłoby penalizacja tego rodzaju zachowań, polegających na celowym i uporczywym utrudnianiu kontaktów z dzieckiem

⁴⁸ Legalis nr 1874350.

⁴⁹ Por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30.09.2013 r., IV KK 232/13, Legalis nr 877740.

⁵⁰ Ustawa z dnia 20 maja 2010 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy o Policji, ustawy – przepisy wprowadzające Kodeks karny oraz ustawy Kodeks postępowania karnego, Dz. U. z 2010 r., Nr 98, poz. 626.

drugiemu rodzicowi. Regulacje innych gałęzi prawa okazują się najwyraźniej niewystarczające.

Wykaz literatury

- Borodziuk M., *Zakres kryminalizacji przestępstwa nie alimentacji po nowelizacji w 2017 r.*, „Prokuratura i Prawo” 2018, nr 4.
- Buchała K., *Prawo karne materialne*, Warszawa 1980.
- Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa 2005.
- Gruszczyńska B., *Przemoc wobec kobiet w Polsce. Aspekty prawnokryminologiczne*, Warszawa 2007.
- Hypś S., [w:] A. Grześkowiak (red.), K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Leagalis.
- Hypś S., *Ochrona rodziny w polskim prawie karnym*, Lublin 2012.
- Jodłowski J., Szewczyk M., [w:] W. Wróbel (red.), A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna*, T. 2, Część I, *Komentarz do art. 117–211a*, LEX.
- Kosonoga J., [w:] R.A. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Leagalis.
- Kowalewska A., *Przemoc w rodzinie – aspekty psychologiczne*, [w:] E. Kowalewska-Bo-rys (red.), *Problematyka przemocy w rodzinie: podstawowe środki prawne ochrony osób pokrzywdzonych*, Warszawa 2012.
- Lachowski J., [w:] V. Konarska-Wrzošek (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. II, LEX.
- Marek A., *Kodeks karny. Komentarz*, 4 wyd., Warszawa 2007.
- Mozgawa M., [w:] M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, LEX.
- Orłowska-Zielińska B., *Karnoprawna odpowiedzialność za przestępstwo nie alimentacji w świetle nowelizacji z 23 marca 2017 r.*, „Studia Prawnoustrojowe” 2018, nr 41.
- Ratajczak A., *Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży w systemie polskiego prawa karnego*, Warszawa 1980.
- Siwik Z., [w:] M. Filar, *Kodeks karny. Komentarz*, Wyd. 5, Warszawa 2016.
- Sosnowska D.J., *Alimenty a prawo karne. Praktyka wymiaru sprawiedliwości*, Warszawa 2012.
- Spurek S., *Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Komentarz*, Warszawa 2008.
- Stefański R.A., *Przestępstwo porzucenia (art. 187 k.k.)*, „Prokuratura i Prawo” 1997, nr 5.
- Stefański R.A., *Prawo karne materialne: część szczególna*, Warszawa 2009.
- Wąsek A., [w:] A. Wąsek (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, Warszawa 2006.
- Wojciechowski J., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 1997.

Summary

Criminal law protection of the proper functioning of a family

Key words: bigamy, evading paying alimony offence, abuse, abandonment of a minor, parental kidnapping.

This article deals with the issue of the scope of protecting marriage and the family in the Polish criminal law system. The family is subject to Chapter 16 of the Polish Criminal Code, which is entitled “Crimes against family and guardianship”. The chapter’s title indicates that family and care are the legal generic good protected by the provisions it contains. However, the legislator’s actions are restrained so as not to interfere too much in the functioning of a family, on the one hand, while, on the other, providing protection for its members. The problem also involves the emotional bond between the perpetrator and the victim, which in many cases leads to non-disclosure of the fact of committing a crime. Criminal law is, in many cases, intended to strengthen civil and family law regulations.